

УДК 821.163.2'05(045)

Камен Рікев

ПРО ВТРАТУ ОСОБИСТОСТІ У ПАТРІОТИЧНІЙ ЖЕРТВІ

Із визволенням від турецького рабства (1878) болгарське культурне та суспільне життя зазнало докорінного перетворення. Надії на те, що народ розвиватиметься власним шляхом, швидко переплелися з політичною реальністю кінця XIX століття: занижене самоусвідомлення нації через орієнтальну відсталість нації, призвело до зростання культу західноєвропейської цивілізації. Уже перші покоління суспільних діячів молодій державі, більшість з яких здобули освіту за кордоном, наголошували на необхідності європеїзації Болгарії за рахунок традиційних балканських звичаїв. Цю тенденцію дуже чітко можна простежити в царині мистецтва та літератури, в яких зразками для наслідування ставали досягнення німецьких, французьких, англійських творців, а беззаперечний авторитет російської культури почав поступово зменшуватися. Патріотична тематика, пов'язана з революційним рухом та боротьбою за визволення, почала виглядати все більш анахронічною, нездатною виразити модерні дилеми особистості. Закиди авторам таких творів перетворюються у більш загальні висновки про примітивний, реалістичний характер болгарської літератури XIX століття.

Автоматичне таврування усіх творів на патріотичну тематику, що здійснювалось з естетичних позицій, призвело до знецінення не лише художніх текстів, а й принципової можливості поєднувати в одному творі колективну ідею з внутрішніми терзаннями особистості. Для “молодих” творців та критиків питання виглядало абсолютно зрозумілим: якщо герой є борцем за свободу, то він повністю відкидає свої інтимні пориви, підпорядковує увесь свій порив загальному благу. Раз усвідомивши свій вибір, патріот, на думку “молодих”, втрачає свою психологічну глибину, йому немає чим себе терзати і за чим шкодувати. Врешті – навіть найбільш піднесений борець за правду перестає бути самостійною особистістю, бо вливається в безліч обманутих болгар та повністю отожднює себе з визвольною ідеєю.

Подібні судження – логічні, але їхній схематизм неймовірно сковує спосіб, яким можна інтерпретувати класичні твори, присвячені національній боротьбі. Вирішення цього питання є вкрай актуальним для болгарської літератури, оскільки таке спрощене розуміння не полишає нас і сьогодні, коли обговорюємо постаті героїв відродження – трагізм національної долі заважає бачити індивідуальний трагізм. Прикладом цього може бути літературний образ Василя Левського – найвидатнішого болгарського революціонера.

Василь Левський (1837–1873), відомий ще як Диякон і Апостол свободи, найбільш міфологізована особистість у болгарській історії. У його легендарній постаті втілено ідеї безмежного патріотизму, жертвності, моральної чистоти, безкорисливості, апостольського служіння та проповіді серед народу, політичний постулат про “чисту та святу республіку”, мученицьку смерть,

увінчану трагічною загибеллю на шибениці. Популярність Левського сьогодні призвела до оголошення його “найвидатнішим болгариним” усіх часів, на підставі анкетування, проведеного Національним телебаченням у 2007 році. Його постать є привабливою так само й завдяки інформації, яку сучасний болгарин отримує не стільки з історичних джерел, а з літературних творів. Не буде перебільшенням стверджувати, що у перетворенні Левського в національний міф головну роль відіграли не історичні факти, а п’ять художніх творів – два вірші та три оповідання (перше місце серед них посідає елегія поета-революціонера Христо Ботева “Страта Василя Левського”, написана 1875 року; після визволення Болгарії з’являється ода “Левський” (1881) [1] і три оповідання найвидатнішого болгарського письменника Івана Вазова, написані у 90-ті роки ХІХ століття – “Апостол у небезпеці”, “Чистий шлях” та “Поворотами” [2].

В усіх чотирьох текстах І. Вазова, за винятком вірша Х. Ботева, зроблено сильний акцент на питанні про переодягненого революціонера, який через історичні обставини змушений діяти під чужим іменем. Так, наприклад, в оді Левський є “фантомом або тінню”, “скрізь переслідуваним, усюди прийнятим”, з’являється “в церкві та на вечорницях”, роками “блукає бездомний”, живе “як відлюдник в посту”. У трьох згаданих оповіданнях сюжети вибудовані саме на цих мотивах: Апостол п’є каву у циркульні зі своїми переслідувачами, які його не впізнають, або ж переодягнений у феску та потури їде з турецьким загоном, що його ж переслідує. У творі “Поворотами” Левський з’являється зненацька, щоби допомогти землякові, що збився зі шляху. Цікавим, у вказаних творах є те, що герой діє безвідмовно та холоднокровно, йому, навіть, вдається продемонструвати іронію до своїх переслідувачів.

У болгарському літературознавстві, що тлумачить образ Левського, ці мотиви призводять до чітких, майже однозначних висновків: Левський діє рішуче та безстрашно за рахунок млявих та дурних турків. Так підкреслюється достоїнство національного духу, що протиставляється поневолювачеві. Одночасно потенційний внутрішній драматизм, духовна боротьба особистості, що змушена відмовитися від відкритого протиставлення ворогові, залишається осторонь літературних коментарів. Факти, однак, підштовхують до порівняння болгарського героя з образами із європейської літератури, де примус діяти “під іншим іменем та чужою зовнішністю” неминуче супроводжується терзаннями про неможливість вести боротьбу з лицарською доблестю, відкрито захищати священний ідеал. Брак подібних порівнянь дійсно знижує образи болгарських революціонерів до рівня елементарного вибору: чи треба приносити себе в жертву батьківщині та чи зможеш подолати страх смерті? Підміна особистості тлумачиться як природна необхідність боротьби, а не як джерело моральних потрясінь. Тому у свідомості юних читачів Левський сьогодні неминуче (і небезпідставно) асоціюється з образами Бетмена, Супермена чи Термінатора, та й для доросліших питання виглядає не дуже по-іншому. Виявляється, що болгарська культура приймає образ кожного національного революціонера

подібним чином: якщо він служить поневоленій батьківщині, то абсолютно природним є те, що знищує власне “я”, приймає чуже ім'я та подобу без особливих внутрішніх потрясінь. Болгарська література не знає терзань героя-конспіратора, які, наприклад, описує А. Міцкевич у своїй ліриці чи в поемі “Конрад Валленрод”.

У чому причини подібного недооцінювання внутрішнього трагізму в болгарській культурній традиції? Насамперед, у відсутності середньовічного уявлення про лицарську поведінку, що притаманно західноєвропейським літературам, а також і романтичній літературі, герої якої вагаються між своїми бажаннями та силами. Другою причиною є те, що в національній історії, революційна справа сприймалася беззаперечно, як вищий вияв патріотизму та гуманізму. В цьому сенсі публічна боротьба у XIX столітті за церковну незалежність та болгарську просвіту виглядає неспівставною з конспіративною діяльністю революціонерів-емігрантів до Визволення. Так церковно-просвітницькі баталії сприймаються переважно як підготовчий етап, як початкова фаза революційного руху. Навряд чи революціонери, з цієї позиції, доведуть до кінця національну справу, а їх жертви – в битвах у Балкані чи на шибеницях у містах – виглядатимуть більш героїчними аніж жертви їх попередників, що діяли мирними засобами за народне благо.

Тісно пов'язаною з цією другою причиною є й ще одна: у болгарському фольклорі збережено легендарний образ гайдука – розбійника, що втікав від закону та унікав побутових зв'язків, щоби роздавати справедливість та мститися власними силами. В середині XIX століття в поезії та публіцистиці сформувалася теза про те, що національні революціонери є прямими нащадками старих гайдуків. Завдяки цьому політичні та моральні питання епохи потрапляють в міфологізоване поле народних захисників.

Які ж висновки можемо зробити з цих процесів? У сфері літератури та національної свідомості неминучим було створення такого образу патріота, внутрішні вагання якого рішуче відкинуто в ім'я любові до батьківщини. Таким чином, виховані в західноєвропейському модерністичному дусі читачі, що шукають багатий духовний досвід особистості, схильні автоматично оминати важливий аспект у творах, присвячених революційним борцям, а саме: терзання, спричинені потребою діяти таємно, прикидаючись кимось іншим. Наприклад, в ім'я національного розуміння і сакралізації шибениці як національного символу, пропущене бачення індивідуальної драми особистості в оді “Левський”. А ця особистісна драма настільки очевидна і багатопланова, що її глибше тлумачення може змінити усю інтерпретацію літературного тексту. Якщо у своїх оповіданнях Іван Вазов розкриває героя лише в дії, то в оді про Апостола усій його діяльності передує довгий монолог, в якому Левський мотивує свій життєвий шлях. З монологу чітко зрозуміло, що герой приймає категоричне рішення відректися чернечих обітниць і присвятити себе народній справі, але це рішення є наслідком глибоких моральних вагань. Перед тим як стати на шлях боротьби, Диякон звертається до своєї совісті, щоби

знайти найбільш правильний вибір для самого себе. Уже з перших рядків зрозуміло, що його дії наперед визначені не загальними політичними, історичними чи навіть патріотичними мотивами, а бажанням покаятися та примиритися з Богом. Згодом зроблений вибір не сприймається героєм як єдино можливий і правильний, а як голос власної совісті. Цим пояснюється також трагізм його особистості, який нічим не можна заглушити – він діє завжди рішуче, але з позиції вибору, який зробив сам. Таким чином трагізм особистості зовсім не виглядає вирішеним, а, навпаки, все більше посилюється.

Опущення опису терзань індивіда, нестихаючі вагання патріота не лише до, а також і після перетворення в революціонера, можна природно пояснити болгарським історичним розвитком. Водночас, акцентування уваги на цьому аспекті літературних свідчень епохи Відродження, могло б розкрити ще глибші духовні риси болгарської культури. У цьому відношенні зіставлення з текстами на подібну тематику в інших слов'янських літературах показали б не лише тематичну подібність, але й суттєві розбіжності у сприйнятті патріотичного подвигу.

Переклад з болгарської Ольги Сороки

Література

1. Ботев Христо. Събрани съчинения в 3 т./ Ботев Христо. - София: Български писател, 1976.
2. Вазов Иван. Събрани съчинения в 22 т./ Вазов Иван. - София: Български писател, 1979.

ПРО ВТРАТУ ОСОБИСТОСТІ У ПАТРІОТИЧНІЙ ЖЕРТВІ

Рікев Камен Руменов

Стаття присвячена проблемі нестачі критичних досліджень щодо літературних творів, присвячених героям-революціонерам Національного відродження у болгарській літературі. Навіть видатний національний герой Василь Левський, відзначився тільки у декількох творах Х. Ботева и И. Вазова, як відданий патріот без внутрішньої моральної боротьби. Таким чином, болгарським критикам проблематично розглядати образ літературного героя, в якому підкреслюється невирішений драматизм. Порівняння з аналогічними героями-патріотами в інших слов'янських літературах змогли б пролити додаткове світло на портрет болгарських героїв Відродження, на сам перед Левського.

Ключові слова: патріотична тематика, болгарська література, Левський.

ОБ УТРАТЕ ЛИЧНОСТИ В ПАТРИОТИЧНОЙ ЖЕРТВЕ

Рікев Камен Руменов

Статья рассматривает проблему недостатка критических исследований по литературным произведениям, посвященным героям-

революционерам Национального возрождения в болгарской литературе. Так великий национальный герой Василь Левский, запечатлен лишь в нескольких произведениях Х. Ботева и И. Вазова, как преданный патриот без внутренней нравственной борьбы. Таким образом, болгарским критикам проблематично рассматривать образ литературного героя, в котором подчеркивается неразрешенный драматизм. Сравнение с аналогичными героями-патриотами в других славянских литературах могли бы пролить дополнительный свет на портрет болгарских героев Возрождения, особенно Левского.

Ключевые слова: патриотическая тематика, болгарская литература, Левский.

THE LOSS PERSONALITY IN PATRIOT VICTIM

Rikev Kamen Rumenov

The paper comments on a lack of critical approach towards revolutionaries' personal dramatic experience in Bulgarian literature from the National revival. Even the greatest national hero Vassil Levski, appearing in several masterpiece works by H. Botev and I. Vazov, is mostly depicted and interpreted as a devoted patriot without any inner moral struggles. Thus Bulgarian criticism fails to appreciate aspects of the literary character, which stress out his unresolved dramatism. Comparisons with similar patriotic characters in other Slavic literatures could throw additional light on the portrait of Bulgarian heroes of the Revival, especially Levski in Ivan Vazov's prologue to his famous ode to the revolutionary.

Key words: a patriotic theme, the Bulgarian literature, Levski.

УДК 821.161.2:929 (О43.3)

Лідія Романенко

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАРМАЛЮКІАНИ В ЕПІЧНИХ ЖАНРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Найістотнішою засадою будь-якого наукового дослідження є його зв'язки з історією, історичним поступуванням і досвідом етносу, держави. Події, пов'язані з діяльністю Кармалюка, припадають на той період в історії українського народу, коли він був позбавлений прав на існування і навіть на історичну пам'ять. Тому намагалися стерти з пам'яті й ім'я легендарного ватажка. Через це і на сьогодні вивчення цього питання залишається актуальним, оскільки і донині перебіг боротьби загонів Кармалюка залишається недостатньо висвітленим в історичній науці й водночас міфологізованим як в українській, так і в польській та російській історіографіях. Причиною цього, на наш погляд, є те, що офіційна історіографія або маскувала чи забороняла справжню історію українців, або переписувала її на свій кшталт, підтасовувала факти, виконуючи волю своїх